

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE' DE ENFLASYON VE İSTİKRAR POLİTİKALARI

*Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

ÖZET

Küreselleşmenin giderek yaygınlık kazanması nedeniyle herhangi bir ülke ekonomisinde görülen istikrarsızlıklar giderek diğer ülkeleri de etkilemektedirler. Örneğin yakın geçmişte yani 1997 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan Asya krizinin etkisi ile uzak-doğu ülkelerinde iç talep ve ekonomik aktivitelerin önemli ölçüde yavaşlaması, petrol ve diğer hammadde fiyatlarındaki gerileme nedeniyle hammadde ihracatçısı ülkelerin gelir kaybına uğramaları dünya genelinde ekonomik konjonktürü zayıflatmıştır. Asya Krizinin Türkiye üzerindeki etkileri Doğu Asya pazarlarına yönelik dış satım hareketlerinin düşük boyutlarda ve dar bir ürün yelpazesi içinde gerçekleşmesi nedeniyle sınırlı kalmıştır.

Ekonomiyi istikrara kavuşturmak için Türkiye ekonomisinde bazı istikrar politikaları uygulamak gerekmektedir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerle Türkiye'yi kıyasladığımızda gerek enflasyonun nedenleri gerekse istikrar programları arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir. Ancak programların sonuçları farklılıklar göstermektedir.

Bu amaçla incelenen bazı ülkelerde ve Türkiye' de enflasyonun nedenleri arasında para arz artışı ilk sırada yer almaktadır. Para arzının

Balıkesir Üniversitesi Öğretim Üyesi.

artışı ise kamu harcamaları artışının kamu gelirleri ile karşılanamaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Yine sübvansiyonlar, destekleme alımları, vergi gelirlerinin düşmesi, üretimi kısa dönemde artırmayacak yatırımlar yapılması, ihracata vergi uygulamaları ve diğer teşvik kredi/eri de parasal genişlemeye neden olmuştur.

Netice olarak diyebiliriz ki, eğer bir ekonomide enflasyon sorunu ülkedeki yapısal bozukluklar giderilmedikçe yeniden başlayacak ve enflasyon hız kazanacaktır. Bu nedenle kısa dönemde uygulanan politikalar yanında uzun dönemli politikalar ile yapısal bozukluklar giderilmeye çalışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İstikrar, Enflasyon, Politikalar

ABSTRACT

As the globalization is gradually generalized, unstabilities that took place in some countries, are influencing more and more the other countries. For example, with the influence of asi an crisis started in the second half of 1977, considerably slowing down in domestic demand and economic activity in far-east countries, lost of income for exporting countries due to the decline of prices of oil and other important raw materials, have depressed economical conjuncture all over the world. The effects of asian crisis have been limited on Turkey's economy because, Turkey's exports towards F.A.S.T.-Asia Markets are in small amounts and the range of products is limited.

In order to stabilize economy, it is necessary to put into effect some stabilization policies in Turkish Economy. When we compare Turkey to countries under development, we can notice a similarity between the causes of inflation and programmes of stability. But the results of programmes of stability are different.

In some countries examined for this purpose and in Turkey, the increase in money supply is the most important among the causes of inflation. The increase in money supply is due to the fact that public expenditures are not covered by public revenues. And subventions, supporting purchases, decrease in tax incomes investments which will not increase production in short run, putting taxes on exportation and other credits of incentives have contributed to monetary expansion.

We can say as a result that the problem of inflation can not be solved if the problems of economical structure are not solved. So, in addition to the short run policies, long run policies have to be put into effect to correct structural defects.

Key Words: Stability, Inflation Policies

I-GİRİŞ

Kronik enflasyon, iktisat politikasının başlıca mücadele alanlarından birisini oluşturur. Ekonominin kaynak etkinliğini bozması yanında, gelir dağılımının sabit gelir grupları aleyhine bozan uzun süreli enflasyon, zaman içinde toplumsal barış tehdit edebilecek boyutlarda sosyal sıkıntılara yol açabilir.

Türkiye ekonomisi, 1970'li yılların başından itibaren uzun süren bir enflasyonist baskı altında bulunmaktadır. Ekonomide istikrar arayışları, enflasyonun düşürülebilmesi sorunu etrafında yoğunlaşmıştır. Kronik enflasyona karşı mücadele, her şeyden önce onun kaynaklarının araştırılmasını gerekli kılar. Bu nedenle Özellikle günümüzde küreselleşmenin giderek yaygınlık kazanması nedeniyle diğer ülkelerde görülen istikrarsızlıklar ile Türkiye ekonomisi üzerinde yaratacağı etkileri bir arada ele almak gerekir.

Hatırlanacağı gibi, 1997 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan Asya krizinin etkisi ile Uzakdoğu Ülkelerinde iç talep ve ekonomik aktivitenin önemli ölçüde yavaşlaması, petrol ve diğer önemli hammadde fiyatlarındaki gerileme nedeniyle hammadde ihracatçısı ülkelerin gelir kaybına uğramaları dünya genelinde ekonomik konjoktürü zayıflatmıştır.

Türkiye'de de 1994 finansal krizinin atlatılmasından sonra 3 yıl boyunca seyreden ve 1997'de %8.3 olan ekonomik büyüme 1998 yılında büyük ölçüde gerileyerek %3.8'e inmiştir. Ekonomik büyümede bu düşüşün nedenini özel tüketim harcamaları ve sabit sermaye yatırımlarındaki azalmaya bağlamak mümkündür.

Türkiye ekonomisinin de içinde yaşadığı sorunları çözmesi için bazı istikrar politikaları uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada önce bazı gelişmekte olan ülkelerde uygulanan istikrar politikaları ve sonuçları ele alınmaktadır. Daha sonra Türkiye ekonomisi ele alınıp, uygulanan istikrar politikaları genel olarak değerlendirildikten sonra diğer gelişmekte olan ülkelerde ortak ve farklı yönler ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

II-GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İSTİKRAR PROGRAMLARI

İstikrar programları gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi açıkları ile yüksek enflasyon sorunları karşısında 70'li ve 80'li yıllarda yoğun biçimde uygulanmıştır. Bu programlar her ne kadar hiyerarşide program hedefleri ve uygulama sonuçları açısından Ortodoks ve heterodoks

olarak ikiye ayrılrsa da hareket noktası monetarist iktisat anlayışına dayanmaktadır.

Ortodoks istikrar programlarının unsurları; para arzının kontrol altına alınması, kamu açıklarının azaltılması, devalüasyon, etkinliği arttırmaya dönük arz yönlü programlar ve üretim kapasitesinin artırılmasıdır. Heteredoks istikrar programlarının unsurları ise fiyat ve ücretlerin dondurulması, sabit döviz kuru ve bütçe açıklarını ortadan kaldırmak ve yardımcı olarak parasal reform amacı ile mali disiplin sağlanmasıdır."

1-Arjantin İstikrar Programı

1975 öncesinde on yıl içinde dış ticaret fazlası veren, sürekli olarak büyüyen ve %30'larda ılımlı enflasyonu olan Arjantin' de 1975 yılı sonlarında ani bir enflasyonist patlama olmuştur. Aylık %40'lara ulaşan enflasyon için iki ayrı istikrar programı uygulanmıştır. 1976 yılında uygulanmaya başlanan birinci istikrar programı kısa dönemli amaçların ilerisinde, yapısal değişimi amaçlayan bir program olarak değerlendirilmektedir. Bu programda asıl amaç iç pazarı dış rekabete açılmasıdır.¹ Ekonomide spekülasyon devrinin sona erip, üretim döneminin başlayacağı sloganıyla işe girilen bu programın başlangıcında ödemeler dengesi ve büyüme hızında bir miktar olumlu gelişme kaydedilmiş ancak yapısal enflasyon yavaşlamamış Yatırımlar hızla düşmüş, durgunluk 1978' e kadar sürmüştür. Yüksek faiz oranı, serbestleşen döviz piyasaları yoluyla ülkeye sermaye akımı sağlamış ancak Merkez Bankasının para arzı üzerindeki kontrolü zayıflamıştır.²

Enflasyon oranı 1980' de %90 da iken 1984' de %700' le re yükselmiştir. Bu periyot içinde büyük oranlı devalüasyonlar, negatif faiz oranlarını içeren finansal bir reform ve daha sonra da ücretlerde büyük bir düşüş şeklinde artarda gelen şoklar yaşanmıştır.³ Bu şoklar enflasyon oranının sıçramasına neden olmuştur. Bu nedenle 1985' te "Austral Plan" olarak bilinen "Ekonomik Reform Planı " ilan edildi. Austral Plan şu unsurları içermektedir: Yeni para birimine geçilmesi, fiyat ve ücretlerin dondurulması, Merkez Bankasının hazineye kaynak sağlamak için yeni para yaratmaması, bütçe açıklarının kapatılması amacı ile kamunun ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının artırılması, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasıdır.⁴

¹ Galip YAMAN, "Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları", Türkiye'de ve Dünya da Yaşanan Ekonomik Bunalım. Yurt Yayınevi. Ankara 1984.S.150

² Sadi APAK, Türkiye ve Gelişmekte Olan İtikelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları Analizi Kitapları, F.kim 1993.S.66

³ Daniel IIP.YMANN: 'The Austral Plan', The Economic Review, May 1987, Vol 77, no.2.s.284

⁴ Roberto FRENKEL, Heteredoks Theory and Policy (The Plan Austral in Argentina) Journal of Development Economics, 27(1987)1 Mort Holland, s.317

Austral Planın birinci aşaması olumlu sonuç vermiştir. Programın başında G.S.M.H.' nin %12.5 ine eşit olan bütçe açığı da %2.5-3 düzeyine inmiştir.⁵

1989 yılında Arjantin' in başına geçen Carlos Menem, yüksek enflasyonu engellemek için büyük özelleştirme hareketi başlatmış, haberleşme, havayolları da dahil olmak üzere tüm kamu kuruluşlarını özelleştirme programına almış ve kamuda çalışan birçok personeli emekli etmiştir. Bu sayede kamu harcamalarında büyük bir tasarruf sağlamış ve istikrar programında başarılı olmuştur.

2-Brezilya'da Uygulanan İstikrar Programları

Brezilya'da yaşanan yüksek oranlı enflasyonu aşamalı olarak düşürmeye yönelik istikrar programları 1964-1966 yıllarında uygulamaya konulmuştur. İstikrar programının ilk yılında sanayi üretimi %5 oranında düşmüş, ancak 1966' da kriz öncesi düzeyinin %6 üstüne çıkmıştır.⁶ 1970'li yılların sonlarına doğru petrol şoku ve tarım ürünlerinin üretimindeki olumsuzlukların ortaya çıkması ile enflasyon tekrar tırmanışa geçmiştir. Bu nedenle Brezilya'da ortodoks istikrar politikası uygulanmaya başlamıştır. Ancak enflasyonu durdurma da bu istikrar programı da başarılı olamamıştır.

IMF ile yapılan anlaşma gereği: ulusal para %30 devalüe edilmiş, petrol ve buğdaya yapılan sübvansiyonlar kaldırılmış ve vergiler artırılmıştır. Sonuçta ekonomide daralma ve işsizlik baş göstermiş ve enflasyon ikiye katlanmıştır. Bu nedenle 1986 planında şok politika izlenmiş ve heteredoks bir politika yürürlüğe konmuştur. Büyük ölçüde fiyat dondurmalarına gidilmiş ve mali kısıtlamalara yeteri kadar önem verilmemiştir Bu istikrar programı da anti-enflasyonist bir program olma başarısını gösterememiştir.

Bu nedenle 1991 yılında yürürlüğe giren Collar Planı, IMF usulü özelleştirmeye uygulamaya konan müdahaleci bir para politikası, serbest ticaret ve serbest kuru içermektedir. Ancak, IMF' nin anti-enflasyonist programı aylık enflasyonu %20 ler seviyesine yükseltmekten başka bir işe yaramamıştır.

Brezilya' da uzun yıllar enflasyon sürekli olarak günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Kamu açıklarının kapanması ve köklü devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi ile 1996'da 11.0 ,1997'de 7.9 ve 1998 'de ise enflasyon oranı %5 olarak gerçeğe düşmüştür.

⁵ Sait OKTAR, "Hiperenflasyon ve Heteredoks İstikrar Programları" Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Temmuz 1994.S.41

⁶ Elina A.CADOSO and Rudiger DORNBUSCH, "Brazil's Tropical Plan" American Economic Review, May 1987, Vol:77, No.2.p.290.

3-Meksika'da Uygulanan İstikrar Programları

Meksika'nın diğer Latin Amerika ülkelerinden enflasyon geçmişi açısından farkı bulunmaktadır. Üç rakamlı enflasyon sadece 1980 li yıllarda iki yıl üst üste görülmüştür. Meksika* da önce Ortodoks bir istikrar programı izlenmiş daha sonra ham petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle görülen olumsuz gelişmeler sonucunda 1987 yılı sonunda heteredoks öğeler içeren yeni bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Bu programın amacı,¹ Meksika parasının kontrollü olarak devalüasyonu, reel faiz oranının yüksek tutulmasına özen gösterilmesi, kamu harcamalarının kısıtlanması, kamu gelirlerinin artırılması için gerekli önlemlerin alınması, ücret artışlarının verimliliklerindeki artışla uygun olarak yapılmasına dikkat edilmesini ve fiyat artışlarına tavan konulmasını hedeflemektedir.

Bu program için; hükümet, sendikalar ve işadamları tarafından PACTO adı verilen bir anlaşma imzalanıp ulusal mutabakat sağlanmıştır.² 1987 yılında aylık %8.3 olarak seyreden enflasyon 1988 yılında %1'e gerilemiştir. Sıkı politikalarla desteklenen bu programla kötü dış koşullara rağmen %1.4 oranında yıllık üretim artışı da sağlanmıştır.³

1994 yılında Meksika ekonomisinde baş gösteren kriz, herkesin başanlı olarak baktığı bu modele öldürücü bir darbe vurmuştur. Nominal faiz oranları çok yüksek olduğundan, peso aşırı oranda değerlenmiş, para otoriteleri giderek kötüleşen bir açmazla karşı karşıya kalmışlardır. Ya döviz kuru desteklenecek, ya da aşırı değerlenmenin ve yüksek faiz oranının depresyonist etkisi kabul edilecekti, sonunda piyasadaki beklenti doğrulandı ve peso beklendiğinden çok daha fazla değer yitirdi."

4- Bolivya İstikrar Programı

Bolivya hazırladığı programla diğer Latin Amerika ülkelerinin yapamadığı bir başarıyı elde etmiştir. Yüksek bir devalüasyon, ardından sıkı para ve maliye politikaları başlatılmıştır. Kamu sektörü mal ve hizmet fiyatlarına zam yapıp daha sonra da kamu sektöründe fiyatlar dondurulmuştur.

KIT'lerin organizasyonu yeniden düzenlenerek istihdam şişkinliği azaltılmıştır. Merkez Bankası' nın kredi yetkisi kısıtlanmış, vergi reformları

¹ Dündar ŞAĞLAM; "Meksika Ekonomik Kriz" Banka ve Ekonomik Yorumlar dergisi, S.1.Yıl 33, Ocak 1996 S.7.

² Alan. H.MELTZER; (Book Review, Michael Bruno; Crisis Stabilization and Economic Reform. Therapy by Consensus, Clarendon Press, Oxford 1993) "Heteredoks Policy and Economic Mobilization" Journal of Monetary Economics 34(1994), p.591

³ Doğan DERELİ; Meksika Mali Krizinden Türkiye'nin Alacağı Dersler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, s.7, Yıl 33, Temmuz 1986 S.57

⁴ İker Parsuz, Kriz Ekonomisi ve 5 Nisan 1994 Kararları, Ergi Kitabevi, Bursa, 1996 . s.213

yapılmıştır. İthalatta liberasyon çalışmaları başlatılmış, başlamış ve devam etmekte olan yatırımlar dışında hiçbir yatırıma gidilmemiştir. Bolivya Pesosundan altı sıfır silinerek yeni para birimi Bolivya yürürlüğe konmuştur. İşte bu uygulamaların sonunda enflasyon %20.000'den % 10-20 seviyelerine çekilmiştir. Bu basanda İsrail'de olduğu gibi dışardan gelen destekle, (Çevrecilerin Bolivya'nın dış borcunun 2.6 milyar dolarını üstlenmesi) çıkmazdan kurtulmaları için önemli bir etken olmuştur.

5- İsrail'de Uygulanan İstikrar Programları

1960 lı yıllar hızlı büyüme ve düşük enflasyon ile İsrail ekonomisinde istikrarlı günleri göstermektedir. 1977 yılında yapılan devalüasyon İsrail ekonomisini felce uğratmıştır. Bu devalüasyon, daha sonraki yıllarda reel ücret artışları ve yerli paranın değer kazanması sonrasında sürünen kur uygulaması, yerli paradan kaçma eğilimi yaratmıştır.¹¹

Ödemeler Bilanço açığını kapatmak ve enflasyondan hızlı düşüşü sağlamak için 1 Temmuz 1985 istikrar programı İsrail'de yürürlüğe girmiştir. Heteredoks yaklaşımı içeren bu program aşağıdaki başlıca öğeleri içermektedir."

Ulusal paranın % 19 devalüe edilmesi ve sabit kur sistemine geçilmesi, tüm fiyatların dondurulması, genel ücret artışlarının %14 ile sınırlandırılması, GSMH' nın %7'sini oluşturan bütçe açığını kapatmak için özellikle sübvansiyonlar olmak üzere kamu harcamalarının kısılanmasıdır.

Enflasyonun maliyet artışından kaynaklanan dinamizmini de kontrol altına almak için para ve maliye politikası tedbirlerinin yanı sıra gelire yönelik tedbirler uygulanmıştır. İsrail'deki uygulanan heteredoks istikrar programı enflasyonun kısa bir sürede büyük reel maliyetler ödenmeden düşürülebileceğini gösteren başarılı bir örnektir.

III-TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE ANTI ENFLASYONİST İKTİSAT POLİTİKASI

Fiyatlar genel seviyesindeki yükselişler, Türkiye' de yoğun olarak 1970 sonrası gündemden inmemiştir. İkinci Dünya Savaşı' nın olağan dışı koşulları içinde oluşan fiyat artışları dışında, Cumhuriyetin ilk yıllarından 1970' e kadar enflasyonun yüzde 15' leri geçmediği gözlemlenmektedir.

Günümüzde enflasyon rakamının Türkiye' de yüzde 50-70 sınırları arasında olduğu dikkate alındığında, 1970'lere kadar Türkiye' de öngörülen enflasyon rakamları kabul edilebilir rakamlar, hatta OECD ortalaması içinde yer alan ideal rakamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, hiç kuşkusuz 1970' e kadar olan dönemde, şimdiki enflasyon rakamları ile

karşılaştırıldığında, bugün "hedef enflasyon" oranları kabul edilebilecek bu rakamlar, Türk toplumunda yine de "hayat pahalılığın" şikayet edilmesine neden olmuştur.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Enflasyon %	GSMH S	B.H. zı %	GSMH Sektör Payları ve Büyüme Hm %		
				Sanayi	Hizmet	
1970	8.1	19.030,97	4.4	30.7(2.8)	17.5(0.5)	51.7(7.3)
1971	16.5	17.245,49	7.0	30.2(5.1)	17.8(8.9)	52.0(7.6)
1979	56.8	81.697,09	-0.5	23.2(-0.2)	20.7(-5.0)	56.1(1.1)
1980	115.6	68.390,10	-2.8	24.2(1.3)	20.5(3.6)	55.4(-4.1)
1981	33.9	71.50235	4.8	22.6(-1.8)	21.5(9.9)	55.9(5.8)
1982	21.9	64.210,00	3.1	22.7(3.3)	21.9(5.1)	55.4(23)
1985	44.9	66.891,89	4.1	19.4(-0.3)	23.6(6.5)	57.0(5)
1990	60.3	150.758,93	9.4	16.3(7)	25.9(4.9)	57.9(10.1)
1995	93.6	170.076,00	8.1	14.4(U)	27.7(12.5)	57.9(7.7)
1996	80.4	181.821,00	7.1	14.0(4.6)	27.7(6.8)	58.3(8.0)
1997	85.7	192.438,00	8.3	12.7(-2.2)	28.1(10.2)	59.2(9.0)
1998	84.6	204.592,00	3.8	13.1(7.4)	27.6(1.8)	57.3(2.5)

Kaynak: Dr.E. Globus Açık Ekonomi ve Finans Dergisi, Aylık 1999S:31

Tablodan da görülebileceği gibi düşük enflasyon tanımına girebilecek seviyelerde olan enflasyon çift basamaklı rakamlara 1971 yılı itibarıyla ulaşmıştır. Petrol krizinin tüm dünyada yaratmış olduğu olumsuzluklara paralel olarak , dışsal eksi ekonomik faktörler ve içsel eksi ekonomik faktörlerin etkisi ile Türkiye bir enflasyon kaosu girmiş ve günümüze kadar 1970' li yıllar ve öncesinin seviyesini yakalayamamıştır.

Zamanla giderek yükselen enflasyon toplumda huzursuzluğun ve çalkantıların önemli etkenlerinden birisi haline gelmiş ve Türkiye' nin gündeminde ilk sıralara yerleşmiştir. Bu nedenle, Türkiye'de enflasyonu gündemin ilk konuları arasına yerleştiren nedenleri incelemek yararlı olacaktır.

1-TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN NEDENLERİ

a). İktisadi Büyüme ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Yakın dönemde, ancak özellikle 1983 sonrası, enflasyonun hızlanmasına paralel olarak, " Türkiye İktisadi açıdan hızla büyümekte, bu durum ise enflasyona yol açmaktadır.", şeklinde bir hipotez kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Daha farklı bir şekilde söylenmek istenirse, Türkiye' nin büyümesi ve kalkınması için enflasyona katlanılması gerektiği savunulur hale gelmiştir.

iii

Oysa, Cumhuriyet' in ilk yıllarından itibaren Türkiye' nin iktisadi açıdan büyümesi periyodlar halinde ele alındığında, Türkiye'nin 1984-1990 arasındaki süreçte gerçekleştirdiği ortalama büyümenin çok üstünde büyüme hızlarını yakalamış olduğu görülmektedir.

GSMH artışlarının ortajama %7' yi aştığı dönemlerde enflasyon Tablo 1' den de görüleceği üzere bugünkü seviyesiyle mukayese kabul etmeyecek derecede düşük seviyededir. O halde, iktisadi büyümedeki artışların en yüksek olduğu Atatürk döneminde enflasyon söz konusu bile değilken, 1980' de yüksek büyüme hızı ile birlikte yüksek enflasyon seviyesini anlayabilmek için GSMH yüzde artışına değil, sektörlerin GSMH' ya katkıları göz önüne almak gerekir. .

$Y=C+I+G+(X-M)$ ise, bu durumda milli gelire tüketim yatırım ve dış açığın katkılarını incelemek konuya açıklık getirecektir. Genelde Türkiye Ekonomisinin iktisadi büyümesinde en büyük katkısı tüketim gerçekleştirmektedir. Yani, tüketim harcamalarının ekonomi içindeki payı yatırım harcamalarından büyüktür.

Oysa, enflasyonla mücadele edilirken enflasyonun temel nedenlerinden birisi olan efektif talep-toplam arz dengesizliğini toplam arz lehine düzeltmek en istikrarlı yol olarak görülmektedir.

Toplam arzın artırılması için ise arzi önlemlerin alınması yanında, yatırımların artırılması şarttır. Çünkü, kurulu kapasite içinde verimliliği artırma gibi çözümlerle üretim artışı belirli bir hedefe ulaşacaktır.. Bu nedenle yenileme yatırımları ve kurulu kapasiteye ek olarak yeni yatırımlar toplam arzı arttırabilmek için şart görülmektedir.

Oysa, Türkiye' nin büyüme hızını arttırabilmek için tüketim pom-palanmaktadır. Bu durum efektif talep-toplam arz eşitsizliğini kemikleştirmektedir. Bu da enflasyonla mücadelede önemli bir dezavantaj anlamına gelmektedir. O halde, kamu ve özel tüketim harcamalarını kısip, tasarrufu teşvik edip, yatırımların GSMH'ya katkısını arttırarak enflasyonla mücadeleye karar kılmak hükümetlerin birincil politikası olarak ön plana çıkmaktadır.

b). Kamu Kesimi Dengesi

Türkiye'de yatırım-tasarruf dengesizliği kamu kesiminden kaynaklanmaktadır. Kamu kesiminde harcamalar ile gelirler arasındaki fark enflasyonun başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Çünkü harcamalar ve

gelirler arasındaki açık, ya da kamu kesiminin finansman açığı veya kamu kesimi borçlanma gereği Merkez Bankası emisyonu, iç borç ve dış borç ile karşılanmaya çalışılmaktadır.

Oysa, her üç finansman yolu da çeşitli şekillerde enflasyona sebebiyet vermektedir. Merkez Bankası'nın ya para basarak ya da mevcut kaynaklarından hazineye sağladığı kısa vadeli avans kullanımı, ya da hazinece gerçekleştirilen iç borçlanma ekonomide önemli sıkıntılar yaratmaktadır. Diğer yandan özel kesimde biriken tasarrufları kamu açıklarını kapatılabilmek için kullanan hükümetler, bu anlamda bu kaynakları kullanarak yatırım gerçekleştirmek arzusunda olan özel kesim müteşebbislerinin de önünü kesmektedir. Ayrıca, iç borçlanmanın da cazip hale gelmesi için kamunun verdiği yüksek faizler bankacılık kesiminde mevduat ve sonrasında kredi faizlerinin yükselmesine yol açtığından, özel kesim ikinci bir noktadan daha yatırım yapamama sonucu ile karşı karşıya kalmaktadır..

Türkiye' de kamu kesimini oluşturan 6 grubun; yani, Konsolide Bütçe İdareleri (Genel ve Katma Bütçeli İdareler), Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Mahalli İdareler (İl ve İlçe Belediyeleri), Fonlar, Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Döner Sermayelerin her geçen gün artan harcama-gelir dengesizliği borçlanma gereğini artırdıkça enflasyonla mücadele hayal hale gelmektedir.

O halde, hükümetlerin enflasyonla mücadelede seçecekleri politikalar kamu kesimi borçlanma gereğini azaltıcı ve nihayet sıfırlayıcı yönde olmalıdır.

1996 yılında 3.1 katrilyon TL olan iç borç stoku 1997 yılında 6.3 katrilyon TL'ye yükselmiştir. Bu rakam 1998 yılının sonunda da 9.5 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Yine 1996 yılında 84. 7 milyar dolar olan dış borç da 1997 yılında 92.2 milyar dolara ulaşmış olup 1998 yılı sonu itibarıyla da 95 milyar dolar olmuştur.

c). Enflasyon ve Para Arzı İlişkisi

Merkez Bankası'nın para programı çerçevesinde parasal büyüklükler üzerindeki kontrolü enflasyonla mücadelede önem teşkil etmektedir. Enflasyonist ortamda, sıkı para politikası uygulayacak olan Merkez Bankası, parasal büyüklüklerdeki büyümeyi cendereye alacaktır. Ekonominin büyüme hızına paralel olarak, ticari iş hacmindeki genişlemeyi aksatmayacak şekilde parasal büyüklüklerde de bir genişleme yaşanacaktır. Ancak, Merkez Bankası'nın bu konudaki başarısı hazine kanadının desteği olmadan mümkün değildir. Yine Merkez Bankası'nın ayrıca bankaların ellerindeki likitleri kon-

trol etmek amacıyla uyguladığı mevduat munzam karşılık ve disponibiliteler oranlarının yüksekliği de, kredi faizlerinin yüksek olmasına yol açmaktadır. Bu durum Türkiye ekonomisini yasal blokajları olmayan dolaylı mevduat toplama yöntemlerine itmiştir. Buna repo ve varlığa dayalı menkul kıymet (VDMK) satışlarını örnek göstermek mümkündür.

O halde hazinenin desteği ile, destekleyici maliye politikası olmaksızın, Merkez Bankası'nın sıkı para politikası uygulayabilmesi için yön vereceği para programının başarı şansını gözükmemektedir. O halde, hükümetler enflasyonla mücadelede, Merkez Bankasına parasal büyüklükleri denetiminde destekleyici politikalarla yön vermek mecburiyetindedir.

Bilindiği gibi ekonomide süre gelen bir enflasyonun en önemli kaynağı para arzı artışlarıdır. Miktar teorisi olarak bilinen bu görüşe göre reel üretim seviyesi ve paranın dolaşım hızı sabit kabul edildiğinde para arzında meydana gelen artışlar fiyatlar genel seviyesini arttıracaktır. Bu amaçla 1985-1998 yılları arasında para arzı ile fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkileri, para arzının dar ve geniş anlamı tanımları (M_1 ve M_2) ile toptan eşya fiyatları endeksi arasındaki ilişkiler doğrultusunda ele alınarak, para arzının hem cari yıl hem de gecikmeli olarak enflasyonu ne oranda etkilediğini regresyon analizi yoluyla bulabiliriz: Analizimizde kullanacağımız semboller:

- M_1 : Dar anlamı para arzının,
- TEFE: Toptan Eşya Fiyatı Endeksi
- M_2 : Geniş anlamı para arzının,
- M_1^j : Dar anlamı para arzı endeksi değerini,
- M_2^j : Geniş anlamı para arzı endeksi değerini,
- $M_1, t-1$: t-1 dönemindeki dar anlamı para arzını,
- $M_2, t-1$: t-1 dönemindeki geniş anlamı para arzını,
- $M_1^j(t)$: (t) dönemindeki dar anlamı para arzını,
- $M_2^j(t)$: (t) dönemindeki geniş anlamı para arzını,
- P_{et} : (t) dönemindeki toptan eşya fiyatları endeksi değerini göstermektedir.

Regresyon analizindeki modelimiz ise;

- (1) $P_t = a + bM_1, t$
- (2) $P_t = a + bM_2, t$
- (3) $P_t = a + bM_1, t-1$
- (4) $P_t = a + bM_2, t-1$ şeklindedir.

1 ve 2 nolu denklemler cari yıldaki (t) para arzının aynı yıldaki fiyatlar genel seviyesini, 3 ve 4 nolu denklemler ise bir önceki dönemin para arzının cari yıldaki fiyatlar genel seviyesini etkilediğini belirlemek üzere kurulmuştur.

Elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

- (1) $P_t = 90.32 + 0.101M_t$
R²=99,1
- (2) $P_t = 16.21 + 0.999M_t$
R²=99,8
- (3) $P_t = -16872 + 0.201M_{t-1}$
R²=99,5
- (4) $P_t = -12.15 + 0.078M_{t-1}$
R²=99,8

Kullandığımız regresyon denklemlerinde fiyatlar genel seviyesi bağımlı değişken ideal ve geniş anlamlı para arzı bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Dar anlamlı para arzının fiyatlar geneli seviyesini açıklama gücü oldukça yüksek çıkmıştır. Yani gerek cari dönem gerekse gecikmeli olarak dar anlamlı para arzının (M_t) 1985- 1998 dönemi için enflasyonu açıklama gücü yüksektir. Ancak M_{t-1} 'in regresyon sonuçlarına göre etkisi 1 yıl gecikmeli olarak ele alındığında açıklama gücü daha yüksek çıkmıştır. Geniş tanımlı para arzı (M_t) nin enflasyonu açıklama gücü dar tanımlı para arzına göre daha yüksek çıkmıştır.

d).Yapısal Sorunlar

Gerçekte Türkiye'de enflasyonun arzu edilebilir makul seviyelere çekilebilmesini engelleyen önemli etkenlerden birisi, mal ve hizmet üreten sektörlerin veya piyasaların eksik rekabet şartları içinde çalışıyor olmasıdır.

Bu durumda, rekabetin eksik olduğu ortamda firmalar her kötü dönemi, fiyat kırarak değil, üretimi azaltıp fiyat yükselterek geçirmektedirler. Hükümetlerce verilen teşvikler ise sektörlerin oligopolistik veya tekel yapısından kurtulmasında yeterli olmamaktadır.

Rekabetin eksik olduğu bir ortamda, ayrıca firmalar yüksek maliyetlerle üretim yapmayı sürdürdüklerinden, Türkiye'nin ihracat şansında daralmaktadır. Üretim girdilerinin verimsiz ve yüksek maliyetli kullanımı ise maliyet enflasyonuna neden olan bir unsurdur. Bu durumda, hükümetlerin enflasyonla mücadelede başarılı olabilmeleri için sektörleri rekabet ortamına çekmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de enflasyonla özellikle mücadelede ele alınması gereken bir konuda yapısal eksiklikler ve sorunlardır. Bu sorunlar hukuki ve idari alanda reformların gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Yeni bir vergi reformu, kamu kesimini temsil eden kurumlarda hukuki ve idari reformlar, anti-tröst kanunu ve tüketici hakları gibi kanunlarla rekabetin kazandırılmasıdır. Kısaca, ekonominin yeniden yapılandırılması enflasyonla mücadelede şart görülmektedir.

Ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısı içinde, kemikleşmiş "enflasyonla yaşama" olgusu da bir başka yapısal değişim isteyen konudur. Ancak, bu yapısal değişimin gerçekleştirilebilmesi için hükümetlerin enflasyonla mücadele inandırıcılığını kazanması gerekmektedir.

Bu noktaya kadar ifade edilmiş olan konular enflasyonun ana nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar, talep-maliyet ve yapısal enflasyon üçgenini oluşturan tüm aksaklıklar bünyesinde toplanmaktadır. Enflasyonla başanlı bir mücadele için bu sorunların yeterli ölçüde Türkiye'de teşhis edilip edilmediği sorusu ise düşündürücüdür.

Türkiye'de yaşanan kronik enflasyon kısırcısından kurtulabilmek için, sıkı para politikası, yavaş döviz kuru, daraltıcı maliye politikası ve ücret kontrolünü öngören Ortodoks politikaların kullanımı ise, Merkez Bankası, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi Türkiye ekonomisine yön veren kuruluşların birlikte dengeli ve bağlantılı-destekleyici politikalar oluşturamamaları nedeni ile başarı getirememiştir.

Oysa, iktidara gelerek kamu kesiminin ekonomi içindeki payını küçülten, toplam arzu arttırmaya ve sektörlerin rekabete açılmasını sağlamaya yönelik tedbirleri alan ve her türlü çıkar grubu baskısına rağmen politikasından vazgeçmeyen bir hükümet, kronik enflasyonu düşük enflasyon seviyesine çekebilir.

IV. SONUÇ

İncelemesi yapılan ülkelerin gerek siyasi ve gerek ekonomik yapıları arasında farklılıklar olmasına rağmen, enflasyonun kaynaklanış sebepleri konusunda büyük benzerlikler vardır. Enflasyonu önleme ve istikrar sağlama amacıyla uygulanan istikrar programları da benzerlikler göstermesine rağmen, programların sonuçları farklılıklar göstermektedir.

İncelenen tüm ülkelerde enflasyonun nedenleri arasında, para arzının artış hızı ilk sırada görülmektedir. Para arzının artışı ise kamu harcamaları artışının kamu gelirleri ile karşılanamaması nedeniyle ortaya çıkan açıklardan kaynaklanmaktadır.

Yine aynı ülkelerde sübvansiyonlar, transfer ödemeleri ve destekleme alımları bu açıkların artmasına neden olan etkenlerdir. Bu gider kalemleri yanında bu ülkelerin tümünde vergi gelirleri sürekli düşüş göstererek gelir-gider dengesi bozulmuştur. Bu gelir-gider dengesizliği de para arzı artışlarına neden olmaktadır. KİT'lerin politik çıkarlar ve baskılar nedeniyle düşük tutulan fiyatlar ve aşırı istihdam dolayısıyla verimli çalışmamaları da etkindir. Bu açıklar ise doğrudan bütçeye yük getirmekte ve parasal

genişlemeye yol açmaktadır.

Dışa bağımlılığı fazla bu nedenle, dış ticaret hadleri aleyhine gelişen ülkelerde, özellikle az sayıda mal ihracatçısı olanlarda, ihracat miktarlarının azalması nedeniyle ihracat gelirleri düşmektedir. Bu ise ithalat gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelen ülkelerde, üretim olanaklarının kısılmasına yol açmaktadır.

Bunun yanı sıra genellikle incelenen bu ülkelerde gerek kamu harcamalarında planlanan kısıtlamalar ve gerekse bunların yol açtığı para arzı artışlarını kısma amaçları sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Merkez Bankasının kredi yetkileri kısılmasına rağmen siyasi çıkarlar ya da baskılar yüzünden sınırsız krediler devam etmiştir. Yine vergileri artırma çabaları sonuç vermemiş ve gelir-gider dengesi kurulamamıştır.

Bu ülkelerle Türkiye'yi karşılaştığımızda, genel olarak enflasyonun nedenleri ve gerekse istikrar programları arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir. Türkiye'de de enflasyonun kamu harcamaları ve dolayısıyla para arzı ile yakın ilişkisi olup, kamu harcamalarının da en önemli nedenlerinden birisi olarak KİT'ler görülmektedir. KİT ürün fiyatları politik amaçlı olarak düşük tutulurken, verimsiz çalışmaları ve aşırı istihdam nedeniyle zararlı çalışmaktadır. Yine sübvansiyonlar ve destekleme alımları da parasal genişlemenin nedenlerinden birisidir. 1980 sonrası değişen sanayileşme politikasının ardından faizlerin serbest bırakılması, faiz oranlarının yükselmesine neden olmuş ve artan kredi maliyetleri nedeniyle işletmeler finansman sıkıntısına girmişler ve özel sektör yatırımları durmuştur.

Ihracatı teşvik amacıyla yapılan devalüasyonlar önce ihracatı arttırırken, ihracat artışı mevcut kapasitenin kullanımı ile karşılandığından bir süre sonra tıkanmaya başlamıştır. İthal maliyetlerinin artışı da iç fiyatlara baskı yapmıştır. İhracatı teşvik için getirilen vergi idesi uygulamaları ve diğer teşvik kredileri, parasal genişlemeye neden olacak şekilde uygulanmıştır.

Vergi gelirlerinin düşüşü nedeniyle, kamu gelirleri kamu harcamalarını karşılayamadığı için yine parasal genişleme yaşanmıştır. Kaldı ki sıkı para ve maliye politikaları uygulanacağı söylenirken, tam tersine, ölü yatırımlar ile üretimi kısa dönemde arttırmayacak nitelikte yatırımlar yapılması da yine parasal genişlemeye neden olmuştur.

Anlaşılmaktadır ki, gelişmekte olan ülkelerde kısa dönemde çözülebilen enflasyon problemi, ülkedeki yapısal bozukluklar giderilmedikçe uzun dönemde yeniden başlayacak ve hız kazanacaktır. O halde şunu söyleyebiliriz ki, kısa dönemde uygulanan politikalar yanında, uzun dönemli

politikalar ile yapısal bozuklukları gidermeye çalışmak gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- APAK, Sudi. Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları. Anahtar Yayınları, İstanbul, 1993
- A. CADOSO, E. H. and DORNBUSCH Rudiger; "Brazil's Tropical Plan" American Economic Review, May 1987, Vol. 77, No. 2.
- CHOSSUDOVSKY, Michell. (Çev. Aydın Demirel); "IMF Brezilya'yı Nasıl Kurtardı", İktisat Dergisi, s. 347, Yıl 30, Mart 1994.
- DERELİ, Doğan; "Meksika Mali Krizinden Türkiye'nin Alacağı Dersler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, s. 7, Yıl 33, Temmuz 1986.
- FRENKEL, Roberto. "Heteredoks Theory and Policy (The Plan Austral in Argentina)", Journal of Development Economics, 27(1987), North Holland.
- FISCHER, Stanley "The Stabilization Program, 1985-86", American Economic Review, May 1987, Vol. 77, No. 2.
- HEYMANN, Daniel. "The Austral Plan", The Economic Review, May 1987, Vol. 77, no. 2, s. 284
- H. MELTZER, Alan. ; (Book Review, Michael Bruno; Crisis, Stabilization and Economic Reform. Therapy by Consensus. Clarendon Press, Oxford 1993) "Heteredoks Policy and Economic Stabilization", Journal of Monetary Economics 34(1994).
- Globus Aylık Ekonomi ve Finans Dergisi, Aralık 1999.
- ÖNDER, İzzettin, TÜREL, Oktar vd.; "Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar", İktisat Politikası Seçenekleri-2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 1983.
- PARASIZ, İlker. Kriz Ekonomisi ve 5 Nisan 1994 Kararları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1996.
- SAĞLAM, Dündar. "Meksika Ekonomik Krizi" Banka ve Ekonomik Yorumlar dergisi, s. 1, Yıl 33, Ocak 1996.
- YAMAN, Galip. "Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, Ankara 1984.